

IUCN-I PUNASE NIMESTIKU KATEGOORiate PIIRKONNA JA RIIGI TASANDIL RAKENDAMISE JUHISED

Versioon 4.0

Koostanud IUCN-i liigikaitse komisjon

IUCN-i liigikaitse komisjoni punase nimestiku komitee riiklike punaste nimestike töörühma täienduste ja parandustega

Jaanuar 2010

Juhiseid tuleks kasutada koos dokumentidega „IUCN-i punase nimestiku kategooriad ja kriteeriumid: versioon 3.1“ (IUCN 2001, 2012) ning „IUCN-i punase nimestiku kategooriate ja kriteeriumide kasutusjuhised“. Mõlemad saab tasuta alla laadida IUCN-i punase nimestiku veebilehelt (<http://www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria>).

IUCN (Rahvusvaheline Looduskaitse Liit)
2012

Tõlge on valminud SA Keskkonnaivesteerngute Keskuse toel.

Käesolevas raamatus kasutatud geograafiliste üksuste nimetused ja materjali esitusviis ei väljenda mingil moel IUCN-i seisukohta ühegi riigi, territooriumi ega ala ega selle võimuorganite juriidilise staatuse suhtes ega riigi, territooriumi või ala piiride suhtes.

Väljaandes väljendatud seisukohad ei pruugi tingimata kajastada IUCN-i omi.

Väljaandja: IUCN, Gland, Šveits
Punase nimestiku logo: © 2008
Autoriõigus: © 2001, 2012 Rahvusvaheline Looduskaitse Liit (IUCN)
Esimene väljaanne 2001
Teine väljaanne 2012
© Tõlge eesti keelde. Keskkonnaamet 2015
Tõlkinud: Marina Maran

Väljaannet tohib hariduslikel või muudel mittetulunduslikel eesmärkidel reprodutseerida autoriõiguse valdaja eelneva loata tingimusel, et allikale on täielikult viidatud.

Väljaande reprodutseerimine edasimüügiks või muudel ärilistel eesmärkidel autoriõiguse valdaja eelneva loata on keelatud.

Viitamine: IUCN. (2012). „IUCN-i punase nimestiku kategooriad ja kriteeriumid: versioon 3.1.“ Teine väljaanne. Gland, Šveits, ja Cambridge, Ühendkuningrik: IUCN. iv + 32lk.

ISBN: 978-2-8317-1247-5

Esikaane kujundus: Chadi Abi Faraj, IUCN-i Vahemere koostöö keskus

Küljendus: Chadi Abi Faraj

Trükk: Colchester Print Group

Saadaval aadressil: IUCN (International Union for Conservation of Nature)
Rue Mauverney 28
1196 Gland
Switzerland
Tel +41 22 999 0000
Faks +41 22 999 0002
www.iucn.org/publications

Kõik trükises kasutatud fotod jäävad algse autoriõiguse valdaja (näidatud fotode juures) omandiks. Fotosid ei tohi autoriõiguse valdaja loata paljundada ega teistes kontekstides kasutada.

Esikaane fotod	Tagakaane fotod
Siberi tuur, <i>Acipenser baerii</i> . © Tony Gilbert	Kärbseseen <i>Amanita garabitoana</i> . © Greg Mueller
Sulawesi jäälind, <i>Ceyx fallax</i> . © Nigel Voaden	Palmleht <i>Cycas tansachana</i> . © John S. Donaldson
Värvalonn, <i>Dendrobates tinctorius</i> . © Russ Mittermeier	Harilik vesineitsik, <i>Calopteryx virgo</i> . © Jean-Pierre Boudot
Lüürapeaagaam, <i>Lyriocephalus scutatus</i> . © Ruchira Somaweera	Krabi <i>Globonatus macropus</i> . © Neil Cumberlidge
Alfredi sarvikrai, <i>Manta alfredi</i> . © Thomas P. Peschak / www.thomaspeschak.com	Ahvikotkas, <i>Pithecophaga jefferyi</i> . © Nigel Voaden
<i>Micranthocereus polyanthus</i> . © Barbara Goettsch	Raimondi puia, <i>Puya raimondii</i> . © Antonio Lambe, Acción Ambiental
<i>Paramuricea clavata</i> . © Andrea Molinari	
Käoheel <i>Platanthera praeclara</i> . © James A. Fowler	
Siklane <i>Rosalía alpina</i> . © Goux Nicolas	
Kandlane <i>Tarsius tumpara</i> . © Geoff Deehan	

Raamatu tekst on trükitud 115 gsm 50-50 teisesele siidpaperile, mis on valmistatud Metsahoolde Nõukogu (FSC) reeglite järgi sertifitseeritud hästi majandatavatest metsadest pärit puidukiust.

Tänuavaldused

IUCN on tänulik piirkondliku rakendamise töörühmale ning riiklike punaste nimestike töörühmale nende pühendumuse ja pingutuste eest dokumendi „IUCN-i punase nimestiku kriteeriumide piirkonna tasandil rakendamise juhised: versioon 3.0“ (IUCN 2003) väljatöötamisel ja läbivaatamisel. Protsess hõlmas tööseminare Montrealis (1998), Washingtonis (2002) ja Venezuelas (2005), töörühma liikmete kirjavahetust ning arutelusid väga paljude IUCN-i liigkaitse komisjoni liikmete ja teistega. Piirkondliku rakendamise töörühma kuulusid Resit Akçakaya (Türgi/USA), Leon Bennun (Keenia/Ühendkuningriik), Tom DiBenedetto (USA), Ulf Gärdenfors (Rootsi), Craig Hilton-Taylor (LAV/Ühendkuningriik), C. Hyslop (Kanada), Georgina M. Mace (Ühendkuningriik), Ana Virginia Mata (Costa Rica), Sanjay Molur (India), Jon Paul Rodríguez (Venezuela), S. Poss (USA), Alison Stattersfield (Ühendkuningriik) ja Simon Stuart (Šveits/Ühendkuningriik/USA). Riiklike punaste nimestike töörühma liikmetest osalesid juhiste läbivaatamises Theresa Aniskowicz-Fowler (Kanada), Channa Bambaradeniya (Sri Lanka), Ruben Boles (Kanada), Mark A. Eaton (Ühendkuningriik), Ulf Gärdenfors (Rootsi), Verena Keller (Šveits), Rebecca M. Miller (USA/Venezuela), Sanjay Molur (India), Caroline M. Pollock (Ühendkuningriik), Jon Paul Rodríguez (Venezuela) ja Sally Walker (India). Eriti täname Ulf Gärdenforsi, kes juhatas piirkondliku rakendamise töörühma, ja Jon Paul Rodríguezi, kes juhatas riiklike punaste nimestike töörühma.

Piirkondlike juhiste käesoleva versiooni ja varasemate versioonide kohta esitasid märkusi A. Alanen, H.-G. Bauer, D. Callaghan, G. Carron, N. Collar, C. Dauphine, M. Gimenez Dixon, J. Golding, T. Hallingbäck, N. Hodgetts, V. Keller, O. Kindvall, A. Kreuzberg, I. McLean, S. Mainka, B. Makinson, D. P. Mallon, I. Mannerkoski, L. Master, G. Micali, L. Morse, M. Palmer, C.M. Pollock, W. Ponder, D. Procter, A. Punt, J. Rabinovich, K. Schmidt, M. Schnittler, L.A.K. Singh, P. Skoberne, A.T. Smith, M. Tjernberg, J.Y. Wang, J. West, R.H. Wickramasinghe ja B. Young. Lisaks neile andsid oma panuse paljud riiklike ja piirkondlike punaste nimestike teemalistel koolitusseminaridel osalenud, katsetades piirkondlikke juhiseid kohalike liikide peal ja osaledes järgnevatel tulemuste aruteludel.

Piirkondliku rakendamise töörühma ja riiklike punaste nimestike töörühma töö ning piirkondlike juhiste käesoleva versioonini viinud nõupidamiste korraldamise tegi võimalikuks järgmiste asutuste ja organisatsioonide helde rahaline toetus: Kanada looduskaitseteenistus, organisatsioon Ocean Conservancy, Rootsi liigiteabe keskus, organisatsioon Conservation International, Fondo Nacional de Ciencia, Tecnología e Investigación (FONACIT); Briti kuninglik linnukaitse selts (RSPB); IUCN-i liigikaitse komisjon (SSC) ja Zoological Outreach Organisation (ZOO).

I. SISSEJUHATUS

IUCN-i punase nimestiku kategooriad ja kriteeriumid (IUCN 2001, 2012; vt ka www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria) töötati välja ülemaailmselt suures väljasuremisohus olevate liikide klassifitseerimiseks, st liikide hindamiseks maailma tasandil. Piirkonna, riigi ja kohalikul tasandil (edaspidi piirkondlik tasand) on sisuliselt kaks võimalust: (1) avaldada muutmata kujul IUCN-i punase nimestiku väljavõte, millesse on koondatud piirkonnas paljunevad või piirkonda mis tahes etapil regulaarselt külastavad liigid. See võib olla otstarbekas eriti siis, kui piirkonnas on palju endeemseid või ohustatud peaaegu endeemseid liike või kui enamiku piirkonna liikide seisundi kohta on selgelt liiga vähe andmeid; või (2) hinnata liikide väljasuremisohu konkreetses piirkonnas ja avaldada piirkonna punane nimestik. Piirkondliku liigikaitse seisukohast on liikide väljasuremisohu hindamiseks konkreetsetel geograafiliselt piiritletavatel aladel ja nende kohta eraldi punaste nimestike koostamiseks tähtsaid põhjuseid.

Kui esimene variant on lihtne, siis teisega kaasneb mitmeid probleeme, millega ülemaailmsel tasandil kokku ei puututa, näiteks piiriüleste asurkondade hindamine, asurkondade mittesigivad faasid ja võõrtaksonid. Piirkonna tasandil hinnates on ka eriti tähtis mõista, et kui IUCN-i punase nimestiku kategooriad kajastavad liikide suhtelist väljasuremisohu, siis liigikaitsemeetmete jaoks prioriteetide seadmisel võib olla tarvis arvestada mitmeid täiendavaid asjaolusid. Et IUCN-i punase nimestiku kategooriaid ja kriteeriume oleks lihtsam piirkondlikel tasanditel rakendada, koostatigi abiks järgnevad juhised.

1996. aastal Montrealis peetud esimene maailma looduskaitse kongress tunnistas vajadust IUCN-i punase nimestiku kategooriate piirkondlikel tasanditel rakendamise ühtsete juhiste järele ja võttis vastu resolutsiooni (WCC Res. D. 1.25), mis “palub IUCN-i liigikaitse komisjonil saadaolevate ressursside piires esimesel võimalusel välja töötada IUCN-i punase nimestiku kategooriate piirkondlikul tasandil rakendamise juhised...”.

Nende küsimuste lahendamiseks loodi IUCN-i liigikaitse komisjoni (SSC) punase nimestiku programmi egiidi all piirkondliku rakendamise töörühm. Sellesse kuulus nii IUCN-i punase nimestiku kriteeriumide väljatöötamise kogemusega kui ka piirkondlike punaste nimestike koostamise kogemusega inimesi. Töörühm pidas nõu paljude piirkondlike ja riigi tasandi rühmitustega, osales piirkondlike punaste nimestike koostamise tööseminaridel, avaldas piirkondlike juhiste vaheversioone (Gärdenfors *et al.* 1999, 2001) ning muutis ja täiustas pidevalt varasemaid versioone.

Selle protsessi tulemusena valminud juhised võttis IUCN vastu ja need avaldati 2003. aastal. (versioon 3.0: IUCN 2003). Neis võeti küll arvesse paljusid piirkondlike punaste nimestike koostamisel ette tulevaid probleeme (nagu toime tulemine looduslike süsteemide ja taksonite suure mitmekesisuse ning erinevate poliitiliste ja ühiskondlike kontekstidega), kuid mõne küsimuse puhul osutus kõiki rahuldava lahenduseni jõudmine eriti raskeks. Siiski lähtusid need piirkondlikud juhised õigetest üldpõhimõtetest ja neid soovitati kõigile, kes soovisid hinnata liikide seisundit piirkondlike punaste nimestike koostamiseks.

Piirkondlike juhiseid kasutavate riikide kogemuste kõrvutamiseks ja nende arvessevõtmiseks juhiste uuendamisel moodustati 2003. aastal riiklike punaste nimestike töörühm. Bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni kontaktasutustele üle maailma saadeti küsimustik, mis käsitles olemasolevaid ja kavandatavaid riiklike punaste nimestikke ning piirkondlike juhiste kasutamist, ja mitu riiki valiti juhiste rakendamist katsetama. Järgnenud seminaril arutati nende protsesside tulemusi ja soovitati juhistesse muudatusi.

Järgnev on piirkondlike juhiste uuendatud versioon. Enamik muudatusi puudutab juhiste esitusviisi (näiteks on lisatud rohkem tegelikel kogemustel põhinevaid näidisjuhtumeid, rohkem

juhtnõõre otsuste tegemiseks, piirkonnavälise teabe allikaid jne), mitte hindamismenetlust ennast. Seetõttu peaks enamik versiooni 3.0 (IUCN 2003) järgi koostatud hinnanguid olema vastavuses selle uue versiooni järgi koostatutega.

II. PREAMBUL

1. Piirkondlike juhiste rakendamine

Iga riik või muu piirkond, kes kasutab liiginimekirjade koostamisel IUCN-i punase nimestiku kategooriaid ja kriteeriume ning tahab lugeda oma hindamistulemuse IUCN-i süsteemile vastavaks, peab järgima neid juhiseid kõrvalekallete ja muudatusteta.

2. Piirkonna mõiste

Sõnu *piirkond* ja *piirkondlik* kasutatakse neis juhistes maailma mis tahes geograafiliselt määratletava osa kohta, nagu manner, riik, osariik või provints.

Igas piirkonnas leidub erineva levikuajalooga taksoneid, inimasustuse-eelsest ajast saadik seal leidunud pärismaistest taksonitest hiljuti sisse tooduteni. Samuti võib seal olla sigivaid ja mittesigivaid taksoneid. Viimased on sellised taksonid, mis piirkonnas ei paljune, aga mille püsijäämine võib siiski sõltuda piirkonna ressursidest. Võib olla ka endisi kohalikke taksoneid, mis on nüüd piirkonnas välja surnud, aga mida mujal maailmas veel leidub.

3. IUCN-i punase nimestiku kriteeriumid vs piirkondlikud juhised

Piirkondlikul tasandil kehtivad kõik dokumendis “IUCN-i punase nimestiku kategooriad ja kriteeriumid: versioon 3.1” (IUCN 2001, 2012) toodud reeglid ja määratlused, kui järgnevas ei ole näidatud teisiti. Samamoodi kehtivad piirkondlikul tasandil ka “IUCN-i punase nimestiku kategooriate ja kriteeriumide kasutusjuhiste” viimane versioon (kättesaadav veebiaadressil <http://www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria>; vt IUCN-i punase nimestiku veebilehelt dokumendi regulaarseid uuendusi), ja “IUCN-i taasisustamise juhised” (IUCN 1998). Sellepärast on tungivalt soovitatav kõigi nende dokumentidega enne piirkondlike juhiste kasutamist hoolikalt tutvuda ja neid piirkondlike juhiste kasutamise käigus pidevalt jälgida. Piirkondliku rakendamise juhiseid nimetame edaspidi juhisteks.

4. Millises mastaabis on juhised rakendatavad

Kui hinnatav piirkondlik asurkond on väljaspool piirkonda leiduvatest sama taksoni asurkondadest eraldatud, võib “IUCN-i punase nimestiku kategooriaid ja kriteeriume” (IUCN 2001, 2012) kasutada muutmata kujul ükskõik millisel geograafiliselt piiritletud alal. Sellisel eraldatud asurkonnal on samasugune väljasuremisohu nagu endeemsel taksonil. Kui aga kriteeriumide järgi hinnatakse asurkonna osa, mille määratlevad geopoliitilised piirid, või piirkondlikku asurkonda, millel on isendite vahetus piirkonnaväliste asurkondadega, ei pruugi iga kriteeriumi all loetletud künnisväärtused olla asjakohased, sest hinnatav üksus pole sama mis kogu asurkond või alamasurkond. Seetõttu võib väljasuremisohu hinnang olla ebatäpne. Neis juhistes on näidatud meetodid, millega saab IUCN-i punase nimestiku kriteeriumide järgi hinnatud algset kategooriat korrigeerida, et saada lõplik punase nimestiku kategooria, mis kajastab taksoni väljasuremisohu antud piirkonnas piisava täpsusega.

Juhiseid võib põhimõtteliselt rakendada igasuguses geograafilises mastaabis, aga nende rakendamine väga piiratud alal on ülimalt ebasoovitav. Mida väiksem on piirkond ja mida laiemalt levinud on vaadeldav takson, seda sagedasem on piirkondliku asurkonna isendivahetus naaber-asurkondadega. Sellepärast muutub väljasuremisohu hinnang üha ebausaldusväärsemaks. Täpset alampiiri, millest väiksemal alal ei ole juhiseid mõistlik rakendada, pole võimalik anda, sest see sõltub piirkonna eripärast ja eelkõige olemasolevatest levikutõketest.

5. Piirkonna tasandil tehtavad valikud ja muudatused

Arvestades, kui erinevate asjaoludega tuleb eri riikides erinevate taksonoomiliste rühmade hindamisel kokku puutuda, on võimatu juhistes kõiki aspekte ette kirjutada. Juhiste mõnede mõistete ja rakendusküsimuste erinev tõlgendamine on paratamatu ning need on jäetud piirkondlike punaste nimestike koostajate endi otsustada. Näiteks on jäetud piirkonna tasandil otsustamiseks see, kuidas piiritleda looduslikku levilat, millistes ajalistes piirides lugeda takson piirkonnas välja surnuks ning millist eelfiltrit sigivate ja/või mittesigivate taksonite puhul kasutada. Sellised piirkondlikud otsused tuleb selgelt dokumenteerida, näiteks punase nimestiku sissejuhatavas tekstis.

6. Süstemaatika

Piirkonna punast nimestikku haldavatel asutustel soovitatakse järgida samu süstemaatilisi nimekirju, mis on kasutusel ülemaailmses IUCN-i punases nimestikus (vt <http://www.iucnredlist.org/technical-documents/information-sources-and-quality>). Muude taksonoomiliste rühmade puhul või mis tahes kõrvalekaldumistel soovitatud nimestikest tuleb erinevused ja järgitud süstemaatika ära näidata.

7. Hinnangute suuremale alale üle kandmine

Mitme väiksema piirkonna, näiteks ühe mandri riikide punase nimestiku hinnanguid ei saa mitte mingil moel kokku panna ega laiendada terve suurema piirkonna punase nimestiku kategooriateks. Suurema piirkonna kohta kehtivate väljasuremisohu hinnangute saamiseks on vaja uusi hindamisi, milles kasutatakse kogu piirkonna kohta kokku koondatud andmeid. Väiksematest piirkondadest kogutud andmed võivad olla suurema piirkonna hindamisel hädavajalikud ja need on sageli tähtsad kaitsekorralduse kavandamisel.

8. Punane nimestik vs liigikaitse prioriteetid

Väljasuremisohu hindamine ja liigikaitse prioriteetide seadmine on kaks omavahel seotud, kuid erinevat protsessi. Üldiselt hinnatakse väljasuremisohu, näiteks omistatakse IUCN-i punase nimestiku kategooriad, enne prioriteetide seadmist. Punase nimestiku kategooriate omistamise eesmärk on anda suhteline hinnang taksoni väljasuremise tõenäosusele. Seevastu liigikaitse prioriteetide seadmisel, mis tavaliselt hõlmab ka väljasuremisohu hindamist, võetakse arvesse teisi tegureid, näiteks ökoloogilisi, fülogeneetilisi, ajaloolisi või kultuurilisi põhjuseid mõne taksoni teistele eelistamiseks, kaitsemeetmete edu tõenäosust, meetmete elluviimiseks vajalike rahaliste vahendite ja personali kättesaadavust ning ohustatud taksonite kaitse õigusraamistikku (Miller *et al.* 2006, Miller *et al.* 2007). Piirkondlikus kontekstis riskide hindamisel ja liigikaitse prioriteetide seadmisel on väärtuslik veel mitmesugune täiendav teave. Näiteks on tähtis võtta arvesse mitte ainult piirkondlikke asjaolusid, vaid ka taksoni ülemaailmset seisundit ja seda, kui suur osa ülemaailmsest asurkonnast piirkonnas leidub. Seetõttu on soovitatav piirkondliku hindamise tulemuste avaldamisel alati ära tuua kolm mõõdet: (1) piirkondlik punase nimestiku kategooria, (2) ülemaailmne punase nimestiku kategooria ja (3) kui suur hinnanguline osa (%) ülemaailmsest asurkonnast leidub antud piirkonnas (vt jaotist V, “Dokumenteerimine ja avaldamine”).

Kuidas neid kolme muutujat, aga ka teisi tegureid, liigikaitse prioriteetide seadmisel kasutada, on piirkondlike asutuste otsustada. Soovi korral võib võtta prioriteetide seadmisel arvesse veel teisi muutujaid, mis on suurel määral piirkonnaspetsiifilised ja mida need juhised seetõttu ei käsitle. Üks olukord väärib aga erilist tähelepanu. Punase nimestiku kriteeriumide, eriti kriteeriumi A järgi hinnates võib takson mõnedel asjaoludel kvalifitseeruda maailma tasandil kõrgemasse kategooriasse kui piirkonna tasandil. Nii võib juhtuda näiteks siis, kui piirkondlik

asurkond on enam-vähem stabiilne, aga moodustab vaid väikese protsendi ülemaailmsest asurkonnast, mis tervikuna kokkuvõttes kahaneb (vt 2. lisa näidet 8). Kuna selliste taksonite seisundist piirkonnas sõltub suuresti nende ülemaailmne seisund, tuleb neile pöörata piirkondlikul tasandil erilist tähelepanu.

Me ei soovita lisada piirkondliku punase nimestiku väljaandesse piirkonna liigikaitse seisukohast esmatähtsate taksonite nimekirja, sest punane nimestik näitab ainult väljasuremisohu, liigikaitse prioriteetide määramisel aga arvestatakse ka paljusid muid tegureid, nagu ülal kirjeldatud. Piirkondlikel asutustel on soovitatav piirkonna liigikaitse seisukohast prioriteetsete taksonite nimekiri koostada, aga see tuleks avaldada punasest nimestikust eraldi.

Arusaam, et IUCN-i kriteeriumidel põhinev punane nimestik ei ole automaatselt liigikaitse prioriteetide nimekiri, võib mõnes piirkonnas olla vastuolus kehtivate seadustega – sellest tuleks piirkondlikku punast nimestikku haldavatel asutustel teadlik olla.

9. Andmete kättesaadavus

Tähtis on, et hindamisel ühtki kriteeriumi ei eirataks, isegi kui on ebatõenäoline, et hinnatava taksoni kohta on vastava kriteeriumi järgi hindamiseks vajalikud andmed olemas. Ohustatud kategooria omistamiseks peab takson vastama ainult ühele kriteeriumile (ehkki andmeid tuleks koguda võimalikult paljude kriteeriumide kohta), ja kui kindlaid andmeid ei ole või on vähe, on soovitatav kasutada hinnangut, tuletamist, prognoosimist ja oletamist (IUCN 2001, 2012). Piirkondliku hindamise protsess võib tekitada andmeid juurde ja anda tõuke väliandmete kogumiseks. Rohkem teavet andmete kättesaadavuse ja määramatuse kohta leiate dokumendist “IUCN-i punase nimestiku kategooriate ja kriteeriumide kasutusjuhised“ (kättesaadav veebilehel <http://www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria>; vaata IUCN-i punase nimestiku veebilehelt dokumendi regulaarseid uuendusi); vt ka 2. lisa näidet 1 (i ja ii).

III. MÕISTED

1. Alamasurkond (*subpopulation*)

(Ülemaailmse) asurkonna geograafiliselt või muul moel eristuv osa, mille vahel on vähe isendi- või geenivahetust (tavaliselt kõige rohkem üks edukas rändisend või sugurakk aastas; IUCN 2001, 2012); alamasurkonna levila võib, aga ei pruugi piirduda vaadeldava piirkonnaga.

2. Asurkond (*population*)

Seda mõistet kasutatakse IUCN-i punase nimestiku kriteeriumides (IUCN 2001, 2012) spetsiifilises tähenduses, mis erineb selle tavakasutusest bioloogias. Asurkond määratletakse taksoni isendite koguarvuna. Piirkondliku hindamise kontekstis võib olla soovitatav kasutada selle kohta mõistet *ülemaailmne asurkond*. Juhistes kasutatakse mugavuse mõttes mõistet *asurkond*, kui viidatakse taksoni isendite rühmale, mis võib, aga ei pruugi vahetada leviseid teiste selliste üksustega (vt *piirkondlik asurkond* ja *alamasurkond*).

3. Endeemne takson (*endemic taxon*)

Takson, mida looduslikult leidub ainult teatud kindlal alal ja mitte kusagil mujal. Mõiste on suhteline: takson võib olla ühe väikesaare, ühe riigi või ühe mandri endeem.

4. Juhukülaline (*vagrant*)

Takson, mida leidub praegu piirkonnas ainult aeg-ajalt (vt *külaline*).

5. Kategooria alandamine ja tõstmine (*downlisting* ja *uplisting*)

Piirkondliku asurkonna punase nimestiku kategooria korrigeerimine vastavalt väljasuremisohu vähenemisele või suurenemisele. Kategooria alandamine tähendab vähenenud väljasuremisohu ja kategooria tõstmine suurenenud väljasuremisohu.

6. Külaline e külalistakson (*visitor, visiting taxon*)

Takson, mis piirkonnas ei paljune, aga mida praegu piirkonnas regulaarselt leidub või on viimase sajandi jooksul mingil perioodil regulaarselt leidunud. Külaliste ja juhukülaliste eristamiseks on piirkondadel mitu võimalust, näiteks võib eristusjooneks määrata teatud kindla suhtosa (%), mille piirkonnas leiduvad isendid ülemaailmsest asurkonnast moodustavad, või neid võib eristada piirkonnas leidumise etteennustatavuse järgi.

7. Levis (*propagule*)

Levimisvõimeline elus olemusvorm, millest võib tekkida uus suguküps isend (nt eos, seeme, vili, muna, vastne, isendi osa või isend). Sugurakke ja õietolmu selles kontekstis levisteks ei loeta.

8. Looduslik asurkond (*wild population*)

Oma loodusliku levila piires paiknev asurkond, mille isendid on loodusliku paljunemise tagajärg (s.o mitte inimese vahendusel loodusesse pääsenud või ümber asustatud). Kui asurkond on tekkinud eduka (st jätkusuutliku) või varem eduka soodsa introductseerimise tulemusena, loetakse seda looduslikuks.

9. Looduslik levila (*natural range*)

Taksoni levila, välja arvatud selle mis tahes osa, kus taksonit leidub piirkonda või naaberpiirkonda introductseerimise tagajärjel. Looduslikke ja introductseeritud asurkondi võidakse piirkonna ulatuses eristada eelnevalt määratud aasta või sündmuse järgi, aga see on jäetud piirkonna punast nimestikku haldavate asutuste otsustada.

10. Metaasurkond (*metapopulation*)

Taksoni alamasurkondade kogum, millest iga alamasurkond asustab sobivat elupaigalaiku muidu sobimatu elupaigaga maastikul. Metaasurkonna püsijäämine sõltub alamasurkondade kohalike väljasuremiste kiirusest ja tühjade laikude (taas)koloniseerimise kiirusest (Levins 1969, Hanski 1999).

11. Mittehinnatav (*not applicable, NA*)

Kategooria sellise taksoni jaoks, mida ei peeta piirkonna tasandil hindamist väärivaks. Takson võib olla mittehinnatav sellepärast, et tema asurkond pole looduslik või ei paikne taksoni loodusliku levila piires või takson on piirkonnas juhukülaline. Samuti võib mittehinnatav olla takson, mida leidub piirkonnas väga väikesel arvul (s.o kui piirkonna punast nimestikku haldav asutus on otsustanud kasutada n-õ eelfiltrit, et osa taksonid hindamismenetlusest välja jätta), või mis on klassifitseeritud nii madalal tasandil (st liigist või alamliigist madalama taksonina), et piirkonna punast nimestikku haldav asutus ei pea seda hindamist väärivaks.

Erinevalt teistest punase nimestiku kategooriatest pole kategooriat *mittehinnatav* kohustuslik omistada kõigile taksonitele, mille kohta see kehtib, aga seda kategooriat on soovitatav kasutada taksonitel, mille puhul selle kasutamine on informatiivne.

12. Neel (e mülgas; *sink*)

Ala, kus taksoni kohalik sigivus on madalam kui kohalik suremus. Mõistet kasutatakse tavaliselt sellise alamasurkonna kohta, kuhu toimub sisseränne kusagilt, kus kohalik sigivus on kohalikust suremusest kõrgem (vt Pulliam 1988).

13. Piirkond (*region*)

Maailma mis tahes geograafiline osa, nagu manner, riik, osariik või provints.

14. Piirkondlik asurkond (*regional population*)

Vaadeldaval alal paiknev ülemaailmse asurkonna osa; võib koosneda ühest või mitmest alamasurkonnast.

15. Piirkondlik hindamine (*regional assessment*)

Piirkondliku asurkonna suhtelise väljasuremisohu määramine juhiste järgi.

16. Piirkonnas välja surnud (*regionally extinct, RE*)

Kategooria taksoni jaoks, mille puhul pole põhjust kahelda, et piirkonna viimane potentsiaalselt sigimisvõimeline isend on surnud või loodusest kadunud või, kui tegemist on endise külalistaksoniga, piirkonna viimane isend on surnud või loodusest kadunud. Ajaline piir, millest varem välja surnud taksonid sellesse kategooriasse ei kanta, on jäetud piirkonna punast nimestikku haldava asutuse otsustada, aga tavaliselt ei tohiks see olla varasem 1500. aastast.

17. Päästeefekt (*rescue effect*)

Asurkonna väljasuremisohu vähenemine leviste sisserände tulemusena.

18. Sama taksoni asurkond (*conspecific population*)

Neis juhistes kasutatakse liigi või liigist madalama tasandi taksonoomilise üksuse kohta.

19. Sigiv asurkond (*breeding population*)

(Alam)asurkond, mis kas kogu sigimistsükli vältel või selle mis tahes olulise osa vältel piirkonnas sigib.

20. Soodus e liigikaitseline introdutseerimine (*benign introduction*)

Püüe asustada taksoni kaitse eesmärgil väljapoole taksoni teadaolevat levilat, aga talle sobivasse elupaika ja ökogeograafilisse regiooni; liigikaitsemeetmena otstarbekas ainult juhul, kui taksoni endises levilas pole enam ühtki sobivat ala (IUCN 1998).

21. Takson (*taxon*)

Liik või liigisisene üksus, mille väljasuremisohu hinnatakse.

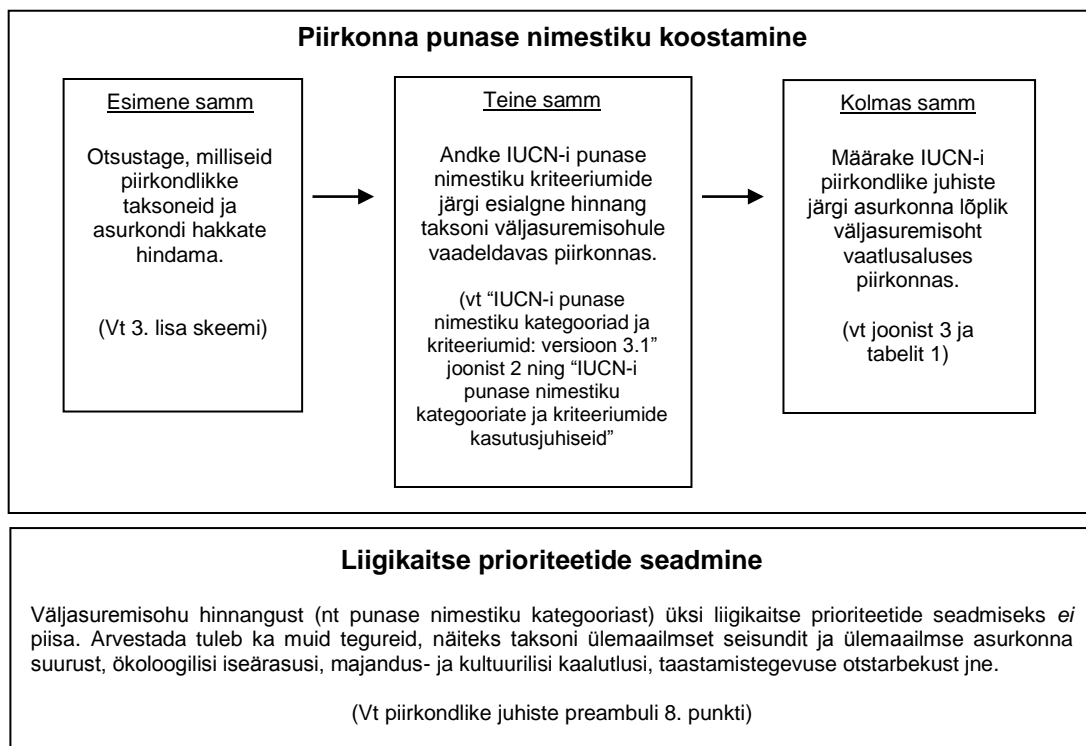
22. Ülemaailmne asurkond (*global population*)

Taksoni isendite koguarv (vt *asurkond*).

IV. HINDAMINE

1. Ülevaade hindamisprotsessist

Piirkondlikud hindamised tuleks läbi viia kolme sammuna, liigikaitse prioriteetide seadmisest eraldi (joonis 1). Kõigepealt peavad hindajad otsustama, milliseid taksoneid ja milliseid piirkondlikke asurkondi hinnata (esimene samm). Järgmiseks hinnatakse iga taksoni piirkondlikku asurkonda „IUCN-i punase nimestiku kategooriate ja kriteeriumide“ (IUCN 2001, 2012) järgi ning sellele omistatakse esialgne kategooria (teine samm). Seejärel vaadeldakse naaberpiirkondade sama taksoni asurkondade mõju piirkondlikule asurkonnale ja vajadusel alandatakse või tõstetakse taksoni kategooriat (kolmas samm). Lõplikus kategoorias kajastub seega taksoni väljasuremisohu hindamisaluses piirkonnas, arvestades ka võimalikke vastastikmõjusid piirkonnaväliste asurkondadega.

Joonis 1. Taksoni väljasuremisohu hindamine piirkonna tasandil. Et saada tulemuseks õige hinnang taksoni piirkondlikule väljasuremisohule, on tähtis sooritada järjekorras kõik sammud ja järgida kõiki nimetatud dokumente. Liigikaitse prioriteetide seadmine on piirkonna punase nimestiku koostamisest eraldiseisev protsess.

2. Hindamisele kuuluvad taksonid

Otsustamisel, millised taksonid võtta piirkondlikule hindamisele ja millised välja jätta, tuleb arvesse võtta mitut asjaolu (nt kas takson on piirkonnas kohalik, kas piirkonnas leidub sigivaid ja mittesigivaid asurkondi, kas taksonit leidub piirkonnas ainult tühisel hulgal jne). Selle otsustamise juures on piirkonna punast nimestikku haldavatele asutustele abiks 3. lisa toodud skeem.

Hinnata tuleks ainult neid asurkondi, mis paiknevad oma loodusliku levila piires või on tekkinud soodsa introductseerimise tagajärjel (IUCN 1998, 2001, 2012). Hinnata tuleks kõiki taksoneid, mis viibivad olulise osa oma elutsükli mis tahes faasist (sigimine, talvitumine, ränne

jne) antud piirkonnas. Hindamisele tuleks võtta ka taksonid, mida leidub piirkonnas vaid tühisel hulgal (kui neid ei jäeta hindamisest kõrvale vabal valikul kasutatava eelfiltriga, vt allpool). Samas sellist taksonit, mis soodsate tingimuste korral aeg-ajalt piirkonnas sigib, aga sureb (piirkonnas) regulaarselt välja, hinnata ei tuleks. Hinnata ei tuleks ka taksonit, mis parasjagu laiendab piirkonnast väljaspool oma levilat ja näib olevat vaatlusaluses piirkonnas koloniseerimisfaasis. Sellise taksoni hindamist tuleks kaaluda alles siis, kui takson on mitu aastat järjest (tavaliselt vähemalt 10 järjestikust aastat) piirkonnas signinud. Piirkondlik punane nimestik peaks sisaldama kõiki ülemaailmsesse punasesse nimestikku kuuluvaid taksonid, mida piirkonnas leidub, sealhulgas neid, mis piirkondlikul tasandil hindamisele ei kuulu (kategooria *mittehinnatav* ehk NA), ja koos piirkondliku kategooriaga tuleks ära näidata ka taksoni ülemaailmne kategooria.

Varem piirkonnas välja surnuks (RE) loetud taksonid, mis piirkonda looduslikul teel naasevad, võib hinnata pärast esimest paljunemisaastat. Taasasustatud endisi RE taksonid võib hinnata niipea, kui vähemalt osa asurkonnast inimese otsese abita edukalt paljuneb ja järglased on tõestatud elujõulised.

Küalistaksonid on soovitatav hinnata. Piirkonna punase nimestiku jaoks koostatud dokumentatsioonis peab olema selgelt määratletud, mida sellel konkreetsel hindamisel külalise all mõistetakse. Juhukülalisi EI tuleks hinnata.

Kui sigivaid ja külalisasurkondi (mittesigivaid) on võimalik eristada, tuleks neid hinnata eraldi. Sigivad ja külalisasurkonnad võivad olla eristatavad, kui:

- nad on erineva levila või elupaigakasutuse kaudu teineteisest selgelt eraldatud;
- nad on ajaliselt eraldatud (nt sigiv asurkond on rändeluviisiga ja ei viibi seetõttu piirkonnas külalisasurkonnaga samal ajal);
- nad on fenotüübi järgi selgelt eristatavad;
- asurkonnad on väga erineva suurusega. Näiteks kui sigiv asurkond on võrreldes külalisasurkonnaga väga väike, võib neid kaht hinnata eraldi. Kuigi külalisasurkonna kohta kogutavate andmete hulka võib ikkagi sattuda ka sigiva asurkonna isendite andmeid, on nende mõju hindamistulemustele tühine. Kui aga külalisasurkond on sigiva asurkonnaga võrreldes suhteliselt väike, tuleks see eelfiltreerimisel (vt allpool) hindamisest välja jätta.

Kui sigiva ja külalisasurkonna liikmeid ei ole võimalik eristada, peavad külalisasurkonna kohta koostatud hinnangud sisaldama sigiva asurkonna kohta käivat teavet (vt 2. lisa näidet 2), ja vastupidi. Teine võimalus on koostada üksainus hinnang kogu taksoni kohta, sigival ja külalisasurkonnal vahet tegemata.

Piirkonna punast nimestikku haldav asutus võib otsustada rakendada sigivate ja/või küalistaksonite hindamisel eelfiltrit, näiteks seada alampiiriks teatava protsendi ülemaailmsest asurkonnast, mis peab piirkonnas leiduma, et taksonit hinnata. Näiteks võib piirkondlik asutus otsustada, et ei hinda taksonid, mida leidub (või on viimase sajandi jooksul leidunud) piirkonnas alla 1% ülemaailmsest asurkonnast. Kõiki rakendatud filtreid tuleb tugidokumentides selgelt kirjeldada. Kuna piirkondlikke hindamisi viiakse läbi paljudes erinevates geograafilistes kontekstides, on võimatu soovitada filtri jaoks kindlat künnisväärtust. Meeles tuleks pidada, et kui künnis, millest ülespoole jäävaid taksonid hinnatakse, seatakse liiga madalale, hinnatakse paljud piiripealsed taksonid nende asurkonna väiksuse tõttu ülimalt ohustatuteks. Näiteid, kuidas eri riikides on filtreid seatud, leiab 2. lisast (näited 3 ja 4).

Kui taksoni hindamiseks on määratud künnis (nt piirkonnas leiduvate isendite osakaal ülemaailmsest või ülemandrilisest asurkonnast, külalistaksoni ükskõik millisel aastal piirkonnas viibimise etteennustatavus jne), tuleks kõigile sellest künnisest allapoole jäävatele taksonitele omistada kategooria *mittehinnatav* (vt allpool punkti 3), näidates ära ka ülemaailmse kategooria (kui see on olemas).

3. Kategooriad

IUCN-i punase nimestiku kategooriaid (IUCN 2001, 2012) tuleks piirkonna tasandil kasutada muutmata kujul, kolme erandi või kohandusega.

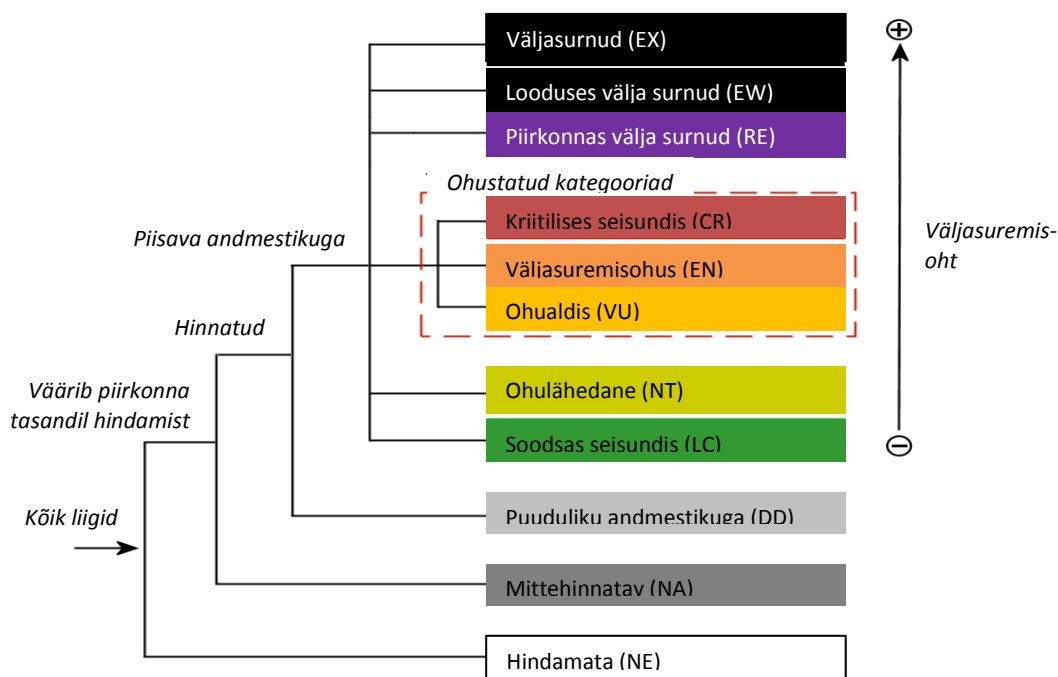
1. Taksonid, mis on piirkonnas välja surnud, aga mida mujal maailmas leidub, tuleks liigitada *piirkonnas välja surnuks* (RE). Takson on piirkonnas välja surnud, kui pole põhjust kahelda, et piirkonna viimane potentsiaalselt sigimisvõimeline isend on surnud või piirkonnast kadunud või, endise külalistaksoni puhul, kui taksoni isendid piirkonda enam ei külasta. Selle kohta, kui palju aega peab olema möödunud taksoni viimasest leiust, et takson tuleks liigitada piirkonnas välja surnuks, pole võimalik üldiseid reegleid seada. See oleneb sellest, kui suuri jõupingutusi on taksoni otsimisele pühendatud, mis omakorda on nii organismide lõikes kui ka piirkonniti erinev. Kui piirkondlik asutus otsustab seada taksoni piirkonnas välja surnuks lugemisele ajalised piirid, tuleb need selgelt määratleda.

Kui asurkond koosneb pikaelistest isenditest, kes on lakanud piirkonnas sigimast (nt keskkonnatingimuste halvenemise tagajärjel), tuleks need isendid lugeda potentsiaalselt sigimisvõimeliseks ja järelkult ei tuleks taksonit liigitada piirkonnas välja surnuks. Teisalt ei tuleks lugeda potentsiaalselt sigimisvõimelisteks varem piirkonnas signinud taksoni isendeid, kes satuvad piirkonda juhukülalistena.

2. Kategooria *looduses välja surnud* (EW) tuleks omistada ainult taksonitele, mis on looduses välja surnud kogu nende loodusliku levila ulatuses, sealhulgas vaatlusaluses piirkonnas, aga mida endiselt kasvatatakse kultuuris, peetakse tehistingimustes või millel leidub väljaspool endist levilat naturaliseerunud asurkond(i). Kui takson on (kogu maailmas) looduses välja surnud, aga vaatlusaluses piirkonnas on tema naturaliseerunud asurkond, ei tuleks piirkondlikku asurkonda IUCN-i kriteeriumide järgi hinnata, aga seda tuleks ikkagi lugeda liigikaitseliselt tähtsaks ja säilitada looduses välja surnud taksoni reliktina. Sellist asurkonda võib pidada ka tähtsaks isendite varamuks, mille isendite najal saab püüda taksonit tema endisse looduslikku levilasse taasasustada.

3. Taksonitele, mis piirkonna tasandil hindamist ei vääri (peamiselt introductseeritud taksonid ja juhukülalised) tuleks omistada kategooria *mittehinnatav* (NA).

Kategooriate *piirkonnas välja surnud* ja *mittehinnatav* lisandumise tõttu on piirkondlikel hindamistel 11 võimalikku kategooriat (joonis 2).

Joonis 2. Piirkonna tasandil kasutatavate kategooriate skeem.

4. Hindamismenetlus

Pärast seda, kui esimese sammuna on otsustatud, milliseid taksonid hakatakse hindama, võib hindamisele kuuluvate taksonite seas olla selliseid, millel hinnatakse sigivaid ja külalisasurkondi eraldi. Piirkondliku hindamise protsess on sigivate ja mittesigivate asurkondade puhul pisut erinev (tabel 1, joonis 3).

Sigivad asurkonnad

Teise sammuna hinnatakse taksoni (nagu see on määratletud dokumentides IUCN 2001 ja IUCN 2012) piirkondlikku asurkonda IUCN-i punase nimestiku kriteeriumide alusel, saades tulemuseks esialgse kategooria. Kõik sellel esialgsel hindamisel kasutatavad andmed – nagu suguküsete isendite arv ning pindalaga, vähenemisega, langusega, kõikumistega, alamasurkondadega, esinemiskohtadega ja killustumisega seotud parameetrid – peavad olema piirkondliku asurkonna andmed, MITTE ülemaailmse asurkonna omad. Teisalt tuleb arvestada, et taksonid, kes rändavad teatud osaks aastast teistesse piirkondadesse, võivad mõjutada sealsed tingimused. Selliseid tingimusi võib olla hädavajalik arvesse võtta, eriti languse ja pindalaga seotud kriteeriumide (kriteeriumid A, B ja C) rakendamisel.

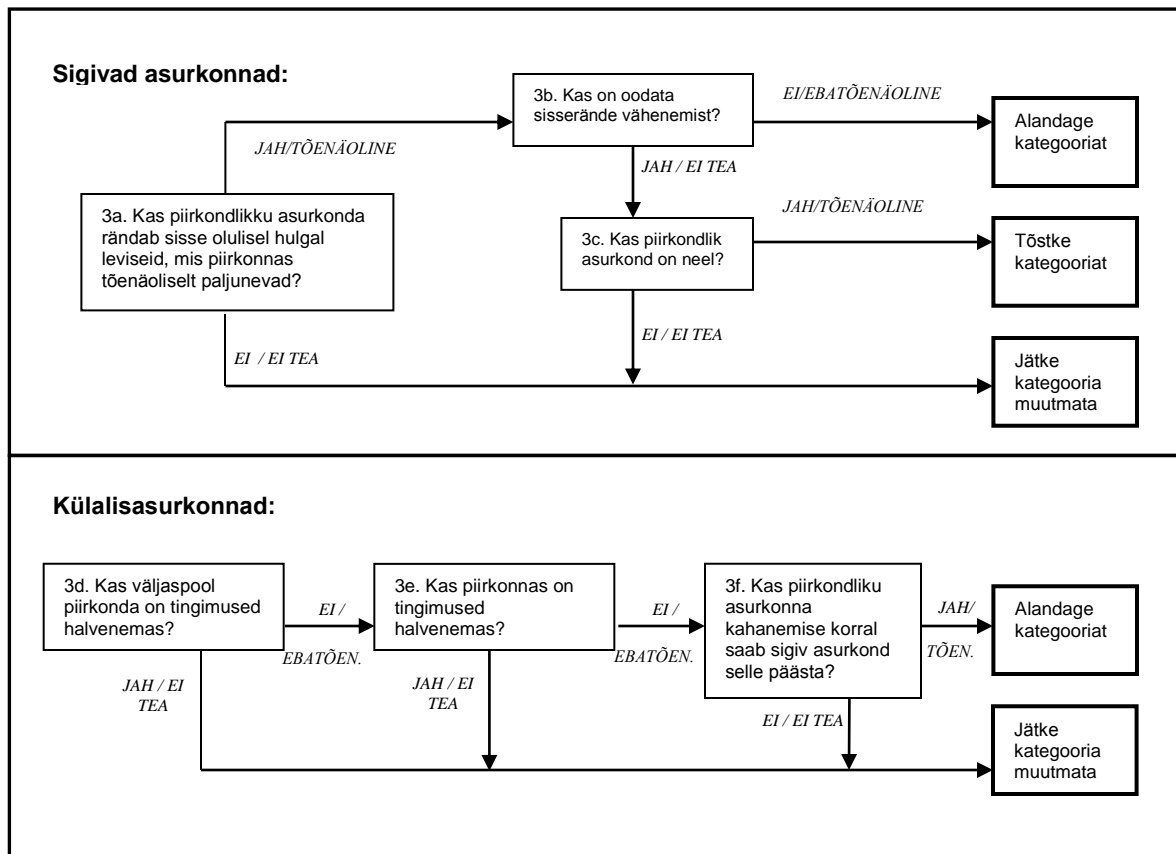
Kolmanda sammuna tuleks uurida, kas väljaspool piirkonda leidub sama taksoni asurkondi, mis võivad mõjutada taksoni väljasuremisohu piirkonnas, ja kui leidub, siis millises seisundis need on. Kui takson on piirkonna endem või kui piirkondlik asurkond on eraldatud, tuleks kriteeriumide järgi määratud kategooria kinnitada muutmata kujul. Kui aga leitakse, et sama taksoni piirkonnavälised asurkonnad mõjutavad taksoni väljasuremisohu piirkonnas, tuleks piirkondlik kategooria asendada sellisega, mis vastab paremini kriteeriumi E all määratletud väljasuremisohule (IUCN 2001, 2012). Enamikul juhtudel tähendab see teise sammuna leitud kategooria alandamist, sest piirkonnavälised asurkonnad võivad omada piirkonna

asurkondadele nn päästeefekti (Brown ja Kodric-Brown 1977, Hanski ja Gyllenberg 1993). Teisisõnu, isendite sisserränne teistest piirkondadest harilikult vähendab taksoni väljasuremisohu piirkonnas.

Tavaliselt alandatakse kategooriat sellisel juhul ühe astme võrra, näiteks muudetakse see väljasuremisohus olevast (EN) ohualtiks (VU) või ohualtist ohulähedaseks (NT). Laieneva levikuga asurkondade puhul, mille ülemaailmne levila ulatub vaevu piirkonna serva, võib olla sobilik alandada kategooriat ka kahe astme võrra (vt 2. lisa, näide 7). Kategooria kahe astme võrra alandamine võib olla õigustatud ka siis, kui piirkond on väga väike ja pole ümbritsevatest piirkondadest tõketege eraldatud. Äärmiselt harvadele juhtudel võidakse kategooriat alandada ka kolme astme võrra, aga enamikus olukordades ei ole see näidustatud.

Vastupidisel juhul, kui piirkonna asurkond on demograafiline neel (Pulliam 1988), mis ei suuda piirkonnavälisest asurkondadest tuleva sisserrändeta püsima jääda, JA kui edasiseks prognoositakse välise isendite allika kahanemist, võidakse kriteeriumide järgi piirkondliku asurkonna väljasuremisohu alahinnata. Sellistel erandjuhtudel võib olla kohane kategooriat tõsta. Kui pole teada, kas piirkonnavälised asurkonnad mõjutavad piirkondliku asurkonna väljasuremisohu või mitte, tuleks jätta teise sammu tulemuseks saadud kategooria muutmata.

Niisuguste kategooria muutmisteni viinud arutluskäik, sealhulgas kõik tehtud otsused ning alandatud või tõstetud kategooriate arv, tuleb põhjalikult dokumenteerida. Otsuste aluseks olnud andmed on oma koguselt ja tüübilt paratamatult väga erinevad, seetõttu on eriti tähtis toimida kategooriate tõstmisel ja alandamisel eri taksonitega võimalikult ühtemoodi ning otsustuse käik põhjalikult kirja panna.

Joonis 3. Esialgsete IUCN-i punase nimestiku kategooriate lõplikeks kategooriateks korrigeerimine ehk hindamisprotsessi kolmas samm (vt joonist 1). Skeemil kasutatud numbrid ja tähed tähistavad kolmanda sammu allsammude. Lähemaid üksikasju, eelkõige seda, kuidas küsimustele vastata ja kust leida piirkonnavälisest teavet, vt tabelist 1.

Külalisasurkonnad

Arvestada tuleks külalise ja juhukülalise erinevust, sest viimast hinnata ei saa.

Nagu sigivate asurkondade puhulgi, peavad hindamise teise sammu käigus kasutatavad andmed – näiteks suguküpsete isendite arv ning pindalaga, vähenemisega, langusega, kõikumistega, alamasurkondadega, esinemiskohtadega ja killustumisega seotud parameetrid – käima piirkondliku, mitte ülemaailmse asurkonna kohta. Et oleks võimalik õigesti prognoosida asurkonna vähenemist (kriteeriumid A3 ja A4) või jätkuvat langust (kriteeriumid B ja C), võib aga tarvis olla uurida ka seda, millised on tingimused väljaspool piirkonda, eriti asurkonna sigimisalal. Samuti on tähtis eristada tegelikke arvukuse muutusi ja ajutistest muutustest tingitud kõikumisi, mille põhjuseks võivad olla ebasobivad ilmad või muud tegurid, mille tõttu külalistaksonid võivad ajutiselt eelistada teisi piirkondi. Mittesigivatel asurkondadel kõigub mõõdetud arvukus ootuspäraselt rohkem kui sigivatel. Kriteeriumide *vähenemine, jätkuv langus ja äärmuslikud kõikumised* alusel hinnates tuleb seda hoolikalt arvesse võtta.

Kolmanda sammuna tuleb uurida keskkonnatingimusi väljaspool piirkonda (joonis 3, lahter 3d) ja piirkonnas (lahter 3e). Kuna varasemat või prognoositavat arvukuse vähenemist väljaspool piirkonda ning keskkonnatingimuste halvenemist piirkonnas on teise sammu ajal juba arvesse võetud, ei tule selliste muutuste pärast kolmanda sammu ajal kategooriat korrigeerida. Teise sammuna saadud kategooria alandamiseks võib põhjust olla ainult juhul, kui keskkonnatingimused on stabiilsed või paranemas. Pidage meeles, et kui takson on kogu maailmas väga haruldane, näiteks vastab IUCN-i punase nimestiku kriteeriumile D, ei tohiks tal kategooriat alandada, sest väga väikeselt ülemaailmselt asurkonnalt ei saa eeldada, et ta võiks omada piirkondlikule asurkonnale märgatavat päästeefekti (vt joonise 3 ja tabeli 1 lahtrit 3f).

Kategooriate korrigeerimine

Korrigeerida saab kõiki kategooriaid, v.a kategooriad *väljasurnud (EX)*, *looduses välja surnud (EW)*, *piirkonnas välja surnud (RE)*, *puuduliku andmestikuga (DD)*, *hindamata (NE)* ja *mittehinnatav (NA)*, mida ei saa tõsta ega alandada.

Tabel 1. Kontrollnimekiri otsustamiseks, kas piirkonnavälised asurkonnad võivad mõjutada piirkondliku asurkonna väljasuremisohu (küsimuste numbrid vastavad joonise 3 lahtritele). Joonise 3 lahtrites olevatele küsimustele vastates jälgige kõiki allpool toodud punkte ja nende juures olevaid küsimusi.

Küsimused, mis tuleb läbi kaaluda	Märkused
Sigivad asurkonnad:	
3a. Kas piirkondlikku asurkonda rändab sisse olulisel hulgal leviseid, mis piirkonnas tõenäoliselt paljunevad?	Piirkondlikku asurkonda võib mõningal määral leviseid naaberpiirkondadest sisse rännata, aga otsustamiseks, kas see sisseränne on oluline, tuleb kaaluda mitmeid tegureid:

Leviste rände tõenäosus:

Kas väljaspool piirkonda leidub sama taksoni asurkondi sellisel kaugusel, kust levised võivad jõuda piirkonda? Kas piirkondlik asurkond on osa suuremast metaasurkonnast, millesse kuulub ka piirkonnaväliseid asurkondi? Kas naaberasurkondadesse ja sealt piirkondlikku asurkonda levimist tõkestavad mingid tõhusad barjäärid? Kas takson suudab kaugele levida? Kas on teada, et ta seda teeb?

Kui sama taksoni asurkondi naaberpiirkondades ei ole või kui levised pole võimelised piirkonda levima, käitub piirkonna asurkond endemse asurkonnana ja kategooria tuleks jätta muutmata. Kui sisserännet esineb, on tähtis kaaluda, kas sisserännanute hulk on piirkondliku asurkonna päästmiseks piisav ning kas sisseränne toimub regulaarselt ja piirkonna asurkonda ähvardavaid ohte arvestades sobiva aja jooksul, nii et päästmine on võimalik (vt 2. lisa näidet 5).

Tõendid kohalike kohastumuste kohta:

Kas piirkondliku asurkonna ja piirkonnavälise asurkondade vahel on teada kohalikest kohastumustest tingitud erinevusi, st kas on tõenäoline, et piirkonnavälise asurkondade isendid on kohastunud piirkonnas ellujäämiseks ja/või paljunemiseks?

Kui piirkondlikul asurkonnal on talle ainuomaseid füüsilisi, käitumuslikke, geneetilisi või muid kohalike tingimustega kohastumusi, mida piirkonnavälistel asurkondadel ei ole, võib olla ebatõenäoline, et väljastpoolt piirkonda pärit isendid suudavad piirkonnas ellu jääda ja/või paljuneda. Sellepärast ei suudaks piirkonnavälise asurkond piirkonna asurkonda päästa ja kategooria tuleks jätta muutmata (vt 2. lisa näidet 6).

Sobivate elupaikade olemasolu:

Kas piirkonna praegused elupaigatingimused ja/või muud keskkonnatingimused (sh ilmastikutingimused) on sellised, et sisserändavad levised suudavad edukalt püsima jääda (st kas taksonile leidub elamiskõlblikke alasid), või on takson sellepärast piirkonnast kadunud, et tingimused polnud soodsad?

Kui taksonile ei leidu piisavalt elupaiku ja kui praegused kaitsemeetmed ei vii lähitulevikus elupaigatingimuste paranemiseni ja/või elupaikade hulga suurenemiseni, siis ei ole kohti, kus sisserändavad isendid ja/või levised saaksid edukalt püsima jääda. Seega ei vähenda sisseränne väljasuremisohu ja kategooria tuleks jätta muutmata.

3b. Kas on oodata sisserände vähenemist?**Piirkonnavälise asurkondade seisund:**

Kui arvukas on takson naaberpiirkondades? Kas sealsed asurkonnad on stabiilsed, kasvavad või kahanevad? Kas takson on mõnes neist piirkondadest kantud punasesse nimestikku? Kas piirkonnaväliseid asurkondi ähvardavad mingid olulised ohud? Kas on tõenäoline, et neist asurkondadest rändab arvestataval hulgal isendeid välja ja lähitulevikus väljaränne jätkub?

Kui takson on väljaspool piirkonda suhteliselt tavaline ja arvukuse langusest pole mingeid märke ning kui takson on võimeline piirkonda levima ja on tõenäoline, et ta sinna püsima jääb, ning kui talle leidub (või hakkab varsti leiduma) elupaiku, sobib taksoni kategooriat alandada. Kui taksoni arvukus naaberpiirkonnas langeb, on nn päästeefekt vähem tõenäoline ja seega ei pruugi olla kohane kategooriat alandada.

Sellele küsimusele vastamiseks vajalikku teavet saab mitmetest allikatest, sealhulgas (aga mitte ainult): IUCN-i ohustatud liikide punasest nimestikust (kui teave taksoni seisundi kohta eri piirkondades on veebidokumentides saadaval); naaberriigi ja lähiriikide punasest nimestikest; piirkondlikest liikide seisundit ja kaitset käsitlevatest väljaannetest, nagu "Species of European Conservation Concern" (SPEC), veebileht NatureServe Explorer (USA ja Kanada taimede, loomade ja ökosüsteemide kohta), veebileht InfoNatura (Ladina-Ameerika ja Kariibi piirkonna loomade ja ökosüsteemide kohta) ja looduskaitse/looduspärandi teabekeskuste võrgustik; kaudsetest andmetest (nagu elupaikade seisund, hinnanguline aastane saak, arvukuse trendid

naaberpiirkondades jne), millest saab teha järeldusi piirkonnaväliste asurkondade seisundi kohta.

3c. Kas piirkondlik asurkond on neel?

Mil määral sõltub asurkond piirkonnavälistest asurkondadest:

Kas olemasolev piirkondlik asurkond on jätkusuutlik, aastate kaupa positiivse iibega, või tema pikaajaline püsijäämine sõltub sisserändest (st kas piirkondlik asurkond on neel)?

Kui on tõendeid, et piirkonda jõuab regulaarselt oluline hulk leviseid, ja asurkonna püsijäämise tõenäosus on ikkagi väike, võib piirkondlik asurkond olla neel. Kui see on nii, JA kui on märke sisserände peatselt lakkamisest, võib olla sobilik kategooriat tõsta. Tegelikuses on väga vähestest asurkondadest piisavalt palju teada, et neid saaks pidada ilmseteks neeludeks, mis sõltuvad välistest isendite allikatest. Kui kohalik sigimisedukus on madal JA samal ajal toimub pidev ja olulise ulatusega sisseränne, siis võib asurkond olla neel. Kui on piisavalt andmeid, mis näitavad, et asurkond on neel, JA kui on oodata sisserände vähenemist, võib olla sobilik kategooriat tõsta. Kogu arutluskäik tuleb dokumentides täielikult selgitada.

Külalisasurkonnad:

3d. Kas väljaspool piirkonda on tingimused halvenemas?

Keskkonnatingimused väljaspool piirkonda:

Kas sigimisalal või mujal väljaspool piirkonda on taksoni asurkonna seisund või elupaiga- või muud tingimused halvenemas või prognoositavalt hakkavad edaspidi halvenema (nt kas piirkonnavälised tingimused mõjuvad kahjulikult piirkonda eeldatavalt külastavate isendite arvule)?

Kui jah, siis on tegemist praeguse või prognoositava vähenemise või jätkuva langusega, mis mõjutab kategooria määramist teise sammu ajal. Järelikult ei tuleks kolmanda sammu ajal neid tingimusi uuesti arvesse võtta ja kategooria tuleks seega jätta muutmata.

Sellele küsimusele vastamiseks vajalikku teavet saab mitmetest allikatest, sealhulgas (aga mitte ainult): IUCN-i ohustatud liikide punasest nimestikust (kui teave taksoni seisundi kohta eri piirkondades on veebidokumentides saadaval); naaberriigi ja lähiriikide punastest nimestikest; piirkondlikest liikide seisundit ja kaitset käsitlevatest väljaannetest, nagu "Species of European Conservation Concern" (SPEC), veebileht NatureServe Explorer (USA ja Kanada taimede, loomade ja ökosüsteemide kohta), veebileht InfoNatura (Ladina-Ameerika ja Kariibi piirkonna loomade ja ökosüsteemide kohta) ja looduskaitse/looduspärandi teabekeskuste võrgustik; kaudsetest andmetest (nagu elupaikade seisund, hinnanguline aastane saak, arvukuse trendid naaberpiirkondades jne), millest saab teha järeldusi piirkonnaväliste asurkondade seisundi kohta.

3e. Kas piirkonnas on tingimused halvenemas?

Keskkonnatingimused piirkonnas:

Kas piirkonnas on taksoni asurkonna seisund või keskkonna- või muud tingimused halvenemas või prognoositavalt hakkavad edaspidi halvenema?

Kui jah, siis on tegemist praeguse või prognoositava vähenemise või jätkuva langusega, mis mõjutab kategooria määramist teise sammu ajal. Järelikult ei tuleks kolmanda sammu ajal neid tingimusi uuesti arvesse võtta ja kategooria tuleks seega jätta muutmata.

3f. Kas sigiv asurkond saab piirkondliku asurkonna päästa, kui see peaks kahanema?

Päästeefekti usutavus:

Kas taksonit leidub kogu maailmas väga vähe ja piiratud alal, nt ta on liigitatud kriteeriumi D alusel ohustatuks või ta on liigitatud ohulähedaseks, sest ta peaaegu vastab kategooria *ohualdis* (VU) kriteeriumile D, või takson on ülemaailmselt hindamata, aga tõenäoliselt vastab kriteeriumile D?

Kui sigiv asurkond on väga väike ja/või piiratud levikuga, on ebatõenäoline, et see suudaks piirkonda külastades piirkondliku asurkonna päästa, seega jääb piirkondliku külalisasurkonna kategooria muutmata. Kui aga sigiv asurkond on üsna suur ja piirkonnas ega väljaspool piirkonda pole tingimused halvenemas, on sigiv asurkond suurema tõenäosusega suuteline piirkondliku asurkonna päästma. Seetõttu on taksoni väljasuremise tõenäosus piirkonnas väiksem kui teise sammu ajal kriteeriumide järgi hinnates leiti ja järelikult võib olla sobilik kategooriat alandada.

V. DOKUMENTEERIMINE JA AVALDAMINE

1. IUCN-i punase nimestiku kriteeriume ja juhiseid tuleb järgida selleks, et eri piirkondades tegutsevatel hindajatel ning piirkondlikel ja taksonoomilistel punast nimestikku haldavatel asutustel oleks lihtsam infot vahetada. Kõigil piirkondlikel (ja ülemaailmsedel) hindamistel on soovitatav järgida "IUCN-i punase nimestiku hindamismenetluste ja liigiülevaadete dokumenteerimisstandardites ja kontrollnimekirjades" („*Documentation Standards and Consistency Checks for IUCN Red List Assessments and Species Accounts*”, mida ajakohastatakse regulaarselt ja mis on kättesaadav veebiaadressil www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria) kirjeldatud ülemaailmseid dokumenteerimisstandardeid, mida on üldjoontes tutvustatud dokumendi IUCN 2012 2. ja 3. lisas. Vt 1. lisas toodud lühendatud näiteid.
2. Sissejuhatavatel osades tuleb esitada punase nimestiku kriteeriumide alusel hinnatud taksonoomiliste rühmade nimekiri ning näidata, millist süstemaatikat järgiti. Selgelt tuleb kirja panna ka kõik piirkonna tasandil otsustatud tingimused, eelfiltrid jne.
3. Taksonid, mille kategooriat on piirkondlikus punases nimestikus tõstetud või alandatud, tuleb selgelt esile tuua, näiteks kategooriale lisatava kraadi tähisega (VU^o). Sellise taksoni kategooriat tuleks tõlgendada sama, aga muutmata kategooriaga samaväärsena (st VU^o=VU). Kraadi tähis on võrreldav allmärkusega ja seda kasutatakse lihtsalt liigitusprotsessi käigu näitamiseks. Kõiki kategooria tõstmisi ja alandamisi tuleb dokumentides põhjalikult selgitada, näidates ära ka selle, mitme astme võrra on kategooriat tõstetud või alandatud.
4. Trükitud piirkondlikus punases nimestikus tuleb esitada vähemalt taksoni teaduslik nimetus ja autorinimi, piirkondliku punase nimestiku kategooria (kasutades ingliskeelseid lühendeid) ja kriteeriumid, millele takson vastab, ülemaailmse IUCN-i punase nimestiku kategooria ja täidetud kriteeriumid ning piirkondliku asurkonna osakaal (%) ülemaailmses asurkonnas (tabel 2). Kui osakaal ülemaailmses asurkonnas pole teada, tuleks sellele kohale panna küsimärk. Piirkond võib soovi korral esitada ka taksoni osakaalu (%) teistes geograafilistes mastaapides (nt mandri mastaabis), või lisada muid täiendavaid andmevälju – see on piirkonna punast nimestikku haldava asutuse otsustada. Arvestada tuleb, et taksoni piirkondliku asurkonna osakaalu mõjutab taksoni taksonoomiline tasand, st see, kas vaatluse all on kogu liik või kitsama levikuga alamliik. Võimalusel tuleb lisada ka taksoni nimetus kohalikus keeles ja lühikokkuvõtte iga taksoni kohta leiduvatest tugidokumentidest.

Külalistaksonid tuleks eelistatult kanda nimestiku eraldi osasse, aga kui nad on sigivate taksonitega samas nimekirjas, tuleks selgelt näidata, et tegemist on külalistega.

5. Ülemaailmne punase nimestiku kategooria peab vastama avaldatud IUCN-i punastele nimestikele (kehtivat IUCN-i ohustatud liikide punast nimestikku vt veebiaadressil <http://www.iucnredlist.org/>; taimede kategooriaid vt ka Walter and Gillett 1998). Kui ülemaailmsesse punasesse nimestikku kantud takson on piirkonna endem ja piirkondlikud hindajad on jõudnud selle taksoni kategooria suhtes teistsugusele järeldusele kui ülemaailmsed hindajad, tuleks ühendust võtta vastava ülemaailmse punase nimestiku asutusega ja taksoni staatus uuesti üle vaadata (punast nimestikku haldavate asutuste kontaktandmed leiate aadressil http://www.iucn.org/about/work/programmes/species/who_we_are/ssc_specialist_groups_and_red_list_authorities_directory/ või võtke ühendust IUCN-i punase nimestiku talitusega meiliaadressil redlist@iucn.org). Kui jõutakse kokkuleppele ülemaailmse hinnangu muutmises, võib piirkondlikus punases nimestikus kasutada uut ülemaailmset kategooriat, isegi kui piirkondlik nimestik avaldatakse enne ülemaailmse IUCN-i punase nimestiku järgmist uuendatud versiooni (alates 2002. aastast uuendatakse nimestikku igal aastal). Kui kokkuleppele ei jõuta, võib piirkondlik asutus esitada punase nimestiku kriteeriumidel põhineva vaidlusavalduse (aadressile redlist@iucn.org) IUCN-i liigikaitse komisjoni standardite ja petitsioonide alamkomiteele hinnangu andmiseks (vt lähemalt veebiaadressil http://www.iucnredlist.org/documents/petitions_process.pdf). Kui enne piirkondliku punase nimestiku valmimist otsusele ei jõuta, võib kasutada piirkondlikul hindamisel määratud kategooriat piirkondliku kategooriana, ülemaailmse kategooriana aga tuleks kasutada ülemaailmset IUCN-i punase nimestiku kategooriat. Kõigil kolmel juhul tuleb probleemid asjaomase taksoni kande juures dokumenteerida.
6. Punase nimestiku kriteeriumide, eriti kriteeriumi A rakendamise tulemusena võib takson mõnikord kvalifitseeruda ülemaailmsesse punasesse nimestikku kandmiseks, aga piirkondlikku nimestikku mitte (vt preambuli 8. punkti). Sellised taksonid tuleks kanda piirkondlikku punasesse nimestikku (põhinimestikku või lissasse) ja märkida nende piirkondlikuks kategooriaks LC. Ülemaailmse punase nimestiku taksonite kuulumine piirkondlikku nimestikku on tähtis näiteks liigikaitsetegevuse piirkondlike prioriteetide seadmisel.
7. Lisaks trükitud punasele nimestikule, mis kirjutatakse harilikult riigikeel(t)es, on soovitatav avaldada ka ingliskeelne (ja riigikeelne) veebiversioon. Veebiversioonile võiks lisada täieliku dokumentatsiooni, mida võib olla raske trükisesse mahutada, kui seda ei avaldata täieliku punase raamatuna. Täielik dokumentatsioon peaks järgima "IUCN-i punase nimestiku hindamismenetluste ja liigiülevaadete dokumenteerimisstandardeid ja kontrollnimekirju" („*Documentation Standards and Consistency Checks for IUCN Red List Assessments and Species Accounts*”, mida ajakohastatakse regulaarselt ja mis on kättesaadav veebiaadressil www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria), mida on lühidalt kirjeldatud IUCN 2012 2. ja 3. lissas, ning sisaldama ka teavet kategooriate alandamise ja tõstmise kohta. Veebiversioonis võib tuua ka täisnimekirja taksonitest, millele on omistatud kategooria LC, koos vastava dokumentatsiooniga. Veebis avaldamine võib olla eriti oluline vahend, mille abil edastada teavet piirkonna tasandilt ülemaailmsele (Rodríguez *et al.* 2000).
8. Kui punase nimestiku trüki- või veebiversioonis täielikku dokumentatsiooni ei avaldata, tuleks see teave hilisemaks tutvumiseks ametlikult vormistada. Dokumentatsioonis tuleks selgitada hindamisprotsessi iga otsuse taga olevat arutluskäiku, et ükskõik millal hiljem oleks võimalik aru saada, kuidas lõpliku hinnanguni jõuti. Täielik dokumentatsioon peaks

olema vastavuses “IUCN-i punase nimestiku hindamismenetluste ja liigiülevaadete dokumenteerimisstandardite ja kontrollnimekirjadega“ („*Documentation Standards and Consistency Checks for IUCN Red List Assessments and Species Accounts*“, mida uuendatakse regulaarselt ja mis on saadaval aadressil <http://www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria>), mida on lühidalt kirjeldatud IUCN 2012 2. ja 3. lisas, ja sisaldama ka kategooria alandamise ja tõstmise kohta käivat teavet.

9. Soovitav on kirja panna põhjused, miks taksoni kategooria piirkondliku punase nimestiku eelmise versiooniga võrreldes muutub, et eristada taksoneid, mille kategooria on muutunud nende ohustatuse astme tegeliku muutuse tõttu, ja neid, mille kategooria muutumise on tinginud uus teave, muudatused süstemaatikas, olemasolevate andmete ja/või IUCN-i punase nimestiku kategooriate ja kriteeriumide teistsugune tõlgendamine jne. Punase nimestiku teavet taksonite kohta, mille ohustatuse aste on päriselt muutunud, saab hiljem kasutada elurikkuse seisundi trendide hindamiseks (Butchart *et al.* 2004, 2005).
10. Me ei soovita lisada piirkonna punase nimestiku väljaandesse piirkonna liigikaitse prioriteetsete taksonite nimekirja, sest punane nimestik näitab ainult väljasuremisohtu, liigikaitsetegevuse prioriteetide seadmisel võetakse aga arvesse veel paljusid tegureid (vt lähemalt preambuli 8. punktist).

Taksoni nimetus	Sigiv (B) Külaline (V)	Piirkondlik kategooria	Ülemaailmne kategooria	Osakaal (%) ülemaailmsest asurkonnast
<i>Aus australis</i> (Linnaeus, 1759) Austraalia soovaal	B	CR D	VU D1	7
<i>Bus borealis</i> Smith, 1954 Põhja-banaanikala	V	NT ^o	–	?
<i>Cus communis</i> (Alvarez, 1814) Harilik kuusevasikas	B	EN A3c; B1ab(iii)+2ab(iii)	NT	15
<i>Dus domesticus</i> Liu, 1888 Kodudraakon	B	NT	–	2
<i>Dus domesticus</i> Liu, 1888 Kodudraakon	V	VU A2bc	–	6

Tabel 2. Piirkondliku punase nimestiku näide (väljamõeldud liikidega). Piirkonna punast nimestikku haldav asutus võib soovi korral esitada täiendavat teavet, nagu osakaal teistes geograafilistes mastaapides või õigusaktide või rahvusvaheliste konventsioonidega seotud asjaolud. Külalistaksonid tuleks eelistatult kanda eraldi jaotisse. Kui nad on – nagu selles näites – sigivate taksonitega samas nimekirjas, tuleks selgelt näidata, et tegemist on külalistega. Iga kande aluseks olevad andmed ja arutluskäik tuleb täielikult dokumenteerida vastavalt IUCN 2012 3. lisale ja IUCN-i punase nimestiku veebilehel (www.iucnredlist.org) avaldatavatele uuendatud versioonidele. Sellist dokumentatsiooni on lihtne esitada näiteks veebis.

VI. KASUTATUD KIRJANDUS

- Brown, J.H. and Kodric-Brown, A. 1977. Turnover rates in insular biogeography: effect of immigration on extinction. *Ecology* 58: 445-449.
- Butchart, S.H.M., Stattersfield, A.J., Bennun, L.A., Shutes, S.M., Akçakaya, H.R., Baillie, J.E.M., Stuart, S.N., Hilton-Taylor, C. and Mace, G.M. 2004. Measuring Global Trends in the Status of Biodiversity: Red List Indices for Birds. *PLOS Biology* 2(12): 0001-0011.
- Butchart, S.H.M., Stattersfield, A.J., Baillie, J., Bennun, L.A., Stuart, S.N., Akçakaya, H.R., Hilton-Taylor, C. and Mace, G.M. 2005. Using Red List Indices to measure progress towards the 2010 and beyond. *Philosophical Transactions of the Royal Society. B: Biological Sciences* 360(1454): 255-268.
- Gärdenfors, U., Hilton-Taylor, C., Mace, G. and Rodríguez, J.P. 2001. The application of IUCN Red List Criteria at Regional levels. *Conservation Biology* 15(5): 1206-1212.
- Gärdenfors, U., Rodríguez, J.P., Hilton-Taylor, C., Hyslop, C., Mace, G., Molur, S. and Poss, S. 1999. Draft guidelines for the application of IUCN Red List criteria at national and regional levels. *Species* 31-32: 58-70.
- Hanski, I. 1999. *Metapopulation Ecology*. Oxford University Press, Oxford.
- Hanski, I. and Gyllenberg, M. 1993. Two general metapopulation models and the core-satellite species hypothesis. *The American Naturalist* 142: 17-41.
- IUCN. 1998. *IUCN Guidelines for Re-introductions*. Prepared by the IUCN Species Survival Commission Re-introduction Specialist Group. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- IUCN. 2001. *IUCN Red List Categories and Criteria: Version 3.1*. IUCN Species Survival Commission. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. (Available online: www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria)
- IUCN. 2003. *Guidelines for Application of IUCN Red List Criteria at Regional Levels: Version 3.0*. IUCN Species Survival Commission. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. (Available online: www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria)
- IUCN. 2012. *IUCN Red List Categories and Criteria: Version 3.1. Second edition*. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN. (Available online: www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria)
- Levins, R. 1969. Some demographic and genetic consequences of environmental heterogeneity for biological control. *Bulletin of the Entomological Society of America* 15: 237-240.
- Miller, R.M., Rodríguez, J.P., Aniskowicz-Fowler, T., Bambaradeniya, C., Boles, R., Eaton, M.A., Gärdenfors, U., Keller, V., Molur, S., Walker, S. and Pollock, C. 2006. Extinction risk and conservation priorities. *Science* 313: 441.
- Miller, R.M., Rodríguez, J.P., Aniskowicz-Fowler, T., Bambaradeniya, C., Boles, R., Eaton, M.A., Gärdenfors, U., Keller, V., Molur, S., Walker, S. and Pollock, C. 2007. National threatened species listing based on IUCN criteria and regional guidelines: current status and future perspectives. *Conservation Biology* 21(3): 684-696.
- Pulliam, H.R. 1988. Sources, sinks, and population regulation. *The American Naturalist* 132: 652-661.
- Rodríguez, J.P., Ashenfelter, G., Rojas-Suárez, F., García Fernández, J.J., Suárez, L., and Dobson, A.P. 2000. Local data are vital to worldwide conservation. *Nature* 403: 241.
- Walter, K.S., and Gillett, H.J. (eds). 1998. *1997 IUCN Red List of Threatened Plants*. Compiled

by the World Conservation Monitoring Centre. IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK.

